

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Recht en vrede bij Hans Kelsen : een herwaardering van Kelsens rechtsfilosofie : juridisch pacifisme als stilzwijgende betekenis van zijn Zuivere Rechtsleer

Notermans, M.E.

Citation

Notermans, M. E. (2016, March 24). *Recht en vrede bij Hans Kelsen : een herwaardering van Kelsens rechtsfilosofie : juridisch pacifisme als stilzwijgende betekenis van zijn Zuivere Rechtsleer*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/38607>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/38607>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/38607> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Notermans, Mathijs

Title: Recht en vrede bij Hans Kelsen : een herwaardering van Kelsens rechtsfilosofie : juridisch pacifisme als stilzwijgende betekenis van zijn Zuivere Rechtsleer

Issue Date: 2016-03-24

Recht en vrede bij Hans Kelsen

De totstandkoming van dit proefschrift werd financieel begunstigd door het Leids Universiteits Fonds / Van Haersolte Fonds en de Stichting Thomas More

Vertaling summary: Academisch Talencentrum, Universiteit Leiden

Vertaling résumé: mijn ouders, Eugène en Marie-Jeanne Notermans

Afbeelding omslag: Andrew O'Connor, "Vrede door Recht", geschonken door de Verenigde Staten van Amerika aan het Vredespaleis te 's-Gravenhage. Foto door Hope Elizabeth May

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

© M.E. Notermans, 's-Gravenhage 2016

Recht en vrede bij Hans Kelsen

*Een herwaardering van Kelsens rechtsfilosofie:
juridisch pacifisme als stilzwijgende
betekenis van zijn Zuivere Rechtsleer*

Proefschrift

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof. mr. C.J.J.M. Stolker,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op donderdag 24 maart 2016
klokke 15.00 uur

door
Mathijs Eugène Notermans
geboren te 's-Gravenhage
in 1978

Promotores:

Em. prof. dr. E.H.L. Brugmans

Prof. dr. G.C.G.J. van Roermund (Universiteit van Tilburg)

Promotiecommissie:

Prof. dr. T.J.M. Mertens (Radboud Universiteit Nijmegen)

Prof. dr. P.C. Westerman (Rijksuniversiteit Groningen)

Dr. T. Fossen

Prof. dr. N.J. Schrijver

Ter nagedachtenis aan mijn zus Judith

Voor mijn kinderen, Caspar en Carmen

Die Reine Rechtslehre ist eine Theorie des positiven Rechts. Des positiven Rechts schlechthin, nicht einer speziellen Rechtsordnung. Sie ist allgemeine Rechtslehre, nicht Interpretation besonderer nationaler oder internationaler Rechtsnormen.

Als Theorie will sie ausschließlich und allein ihren Gegenstand erkennen. Sie versucht, die Frage zu beantworten, was und wie das Recht ist, nicht aber die Frage, wie es sein oder gemacht werden soll. Sie ist Rechtswissenschaft, nicht aber Rechtspolitik.

Hans Kelsen, *Reine Rechtslehre*, 1934, p. 1.

Law is, essentially, an order for the promotion of peace. Its purpose is to assure the peaceful living together of a group of individuals in such a way that they settle their inevitable conflicts in a peaceful manner; that is, without the use of force, in conformity with an order valid for all. This order is the law.

Hans Kelsen, *Law and Peace in International Relations*, 1942, p. 1.

Voorwoord

Dit proefschrift is geen 'klassieke' rechtsfilosofische verhandeling in boekvorm geworden. Dat was wel de bedoeling toen ik in 2007 als junior docent aan de Radboud Universiteit Nijmegen begon aan mijn promotieonderzoek. Na anderhalf jaar onderwijs te hebben gegeven en mijn eerste artikel over Kelsen te hebben geschreven, ben ik overgestapt naar de rechtspraktijk, maar dan wel – met nog één been in de wetenschap – naar het Wetenschappelijk Bureau van de Hoge Raad. Toen ik daar eenmaal voldoende was ingewerkt, heb ik in 2009 mijn onderzoek weer opgepakt, niet als 'klassieke' promovendus maar als buitenpromovendus aan de Universiteit Leiden. Aangezien ik het onderzoek naast mijn baan moest voortzetten, heb ik uiteindelijk gekozen voor een proefschrift in artikelvorm. Zoals misschien wel elk promotieonderzoek, kende dat van mij hoogtepunten – publicatie van nog drie artikelen, deelname aan Kelsen-congressen te Oxford en Wenen en een *expert*-seminar te Nijmegen, inspiraties in de bibliotheek van het Vredespaleis – maar ook dieptepunten. Op deze laatste momenten zag ik het soms niet meer zitten en heb ik weleens op het punt gestaan te stoppen. Gelukkig heb ik dat nooit gedaan en hoop ik nu ook het hoogste punt te bereiken: de promotie (op artikelen)!

Hoewel het beklimmen van deze berg(top) vaak een solitaire beproeving was, had ik dit toch niet alleen kunnen doen. Daarom past hier een woord van dank. In de eerste plaats voor mijn promotoren, Edith Brugmans en Bert van Roermund, die mij op voortreffelijke én persoonlijke wijze hebben begeleid. Voor de vaksectie rechtsfilosofie van de Nijmeegse rechtenfaculteit, vooral Thomas Mertens en Ronald Tinnevelt die nog commentaar hebben geleverd op mijn eerste artikel en Robert Jan Witpaard die mij heeft uitgenodigd voor het *expert*-seminar. Voor de strafsectie van de Hoge Raad, met name mijn leidinggevendende die belangstelling hebben getoond en mij driemaal in het zomerreces een dissertatie-verlof hebben gegund. Voor de collega's van de strafsectie van het WB die eveneens hun interesse toonden en mijn afwezigheid in drie zomers moesten opvangen. Voor alle familie en vrienden die mij moreel hebben gesteund en aangemoedigd. Voor mijn paranimfen, Joep Meelkop en Guillaume Lemaire, die mij ook op het *moment suprême* willen bijstaan. Voor mijn ouders en broer Thomas die er altijd voor mij waren, ook als het soms bergafwaarts ging. Niet in de laatste plaats voor mijn vrouw, Bregje, die vol liefde en vertrouwen zich nooit afvroeg óf ik die bergtop wel zou bereiken maar vooral wanneer... Veel dank, jullie allen!

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
1. Inleiding	11
1.1. Introductie en probleemstelling	11
1.2. Methodologie en verantwoording	15
1.3. Biografie en bibliografie van Hans Kelsen	19
1.4. Samenhang en opzet	23
2. Rechtvaardigheid en vrede	29
De idee van rechtvaardigheid van gedaante verwisseld	
2.1. Inleiding: Kelsen en Wittgenstein	29
2.2. Vragen en antwoorden	33
2.3. Absolutisme en relativisme	38
2.4. Natuurrecht en positief recht	41
2.5. Rechtvaardigheid en rechtmatigheid	44
2.6. Conclusie: recht(matigheid) en vrede	49
3. Rechtspraak en vrede	53
Sociale vrede als Kelseniaanse voorstelling van rechterlijke rechtvaardigheid	
3.1. Inleiding	53
3.2. Spreken en zwijgen	54
3.3. Geweten en verantwoordelijkheid	59
3.4. Recht(vaardigheid) en vrede	66
3.5. Conclusie	72
4. Supranationale rechtspraak en vrede	73
Het primaat van de rechtspraak in de verzekering van de vrede	
4.1. Inleiding: zuivere kennistheorie of politieke moraal?	73
4.2. Evolueren en centraliseren	79
4.3. Techniek en dynamiek	85
4.4. Objectiviteit en onpartijdigheid	91
4.5. Conclusie: rechtspraak en vrede	98

5. Supranationale strafrechtspraak en vrede	105
Een internationale strafkamer als permanente uitbouw van het Vredespaleis	
5.1. Inleiding: Kelsen en Dante	105
5.2. Conceptualiseren en construeren	109
5.3. Collectieve en individuele aansprakelijkheid	115
5.4. Onrechtmatige en rechtmatige oorlog	123
5.5. Universele en dwingende jurisdictie	132
5.6. Conclusie: (straf)rechtspraak en vrede	141
6. Rechtsgeldigheid en vrede	155
Social peace as <i>conditio tacita</i> for the validity of the positive legal order	
6.1. Introduction: Is and Ought	155
6.2. Difference and relation between Is and Ought	157
6.3. Basic norm as <i>conditio per quam</i>	162
6.4. Effectiveness as <i>conditio sine qua non</i>	167
6.5. Social peace as <i>conditio tacita</i>	171
6.6. Conclusion: legal validity and social peace	177
7. Samenvattende slotbeschouwing	181
7.1. Samenvatting en conclusies	181
7.2. Slotsom: recht en vrede	185
Summary	197
Résumé	203
Literatuurlijst	209
Curriculum vitae	217